

FĂURARI ȘI ALCHIMIȘTI

OPERA ȘTIINȚIFICĂ ȘI FILOZOFICĂ

Solilocvii (1932), *Oceanografie* (1934), *Alchimia asiatică* (1935), *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (1936), *Cosmologie și alchimie babiloniană* (1937), *Fragmentarium* (1939), *Mitul reintegrării* (1942), *Salazar și revoluția în Portugalia* (1942), *Insula lui Euthanasius* (1943), *Comentarii la Legenda Meșterului Manole* (1943), *Românii, latinii Orientului* (1943), *Techniques du Yoga* (1948), *Tratat de istorie a religiilor* (1949), *Mitul eternei reînțarceri* (1949), *Șamanismul și tehnicile arhaice ale extazului* (1951), *Imagini și simboluri* (1952), *Yoga. Nemurire și libertate* (1954), *Făurari și alchimiști* (1956), *Sacrul și profanul* (1957), *Mituri, vise și mistere* (1957), *Nașteri mistice* (1959), *Mefistofel și androginul* (1962), *Patañjali și Yoga* (1962), *Aspecte ale mitului* (1963), *From Primitives to Zen* (1967), *Nostalgia originilor* (1969), *De la Zalmoxis la Genghis-Han* (1970), *Religions australiennes* (1972), *Ocultism, vrăjitorie și mode culturale* (1976), *Istoria credințelor și ideilor religioase I–III* (1976–1983), *Briser le toit de la maison* (1986).

OPERA LITERARĂ

PROZĂ: *Romanul adolescentului miop* (1928), *Gaudeamus* (1929), *Isabel și apele diavolului* (1930), *Maitreyi* (1933), *Întoarcerea din rai* (1934), *Lumina ce se stinge* (1934), *Huliganii* (1935), *Șantier: Roman indirect* (1935), *Domnișoara Christina* (1936), *India* (1936), *Șarpele* (1937), *Nuntă în cer* (1938), *Secretul doctorului Honigberger* (1940), *Noaptea la Serampore* (1940), *Pe strada Mântuleasa* (1963), *Noaptea de Sânziene* (1971), *În curte la Dionis* (1977), *Nouăsprezece trandafiri* (1980); TEATRU: *Iphigenia* (1951); SCRIERI MEMORIALISTICE: *Memorii* (1991), *Jurnal* (1993), *Jurnal portughez și alte scrieri* (2006).

MIRCEA ELIADE

Făurari și alchimiști

Traducere din franceză de
MARIA și CEZAR IVĂNESCU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ELIADE, MIRCEA

Făurari și alchimiști / Mircea Eliade ; trad.: Maria Ivănescu,
Cezar Ivănescu. – București: Humanitas, 2008
ISBN 978-973-50-2004-0

I. Ivănescu, Maria (trad.)

II. Ivănescu, Cezar (trad.)

133.5:54

MIRCEA ELIADE
FORGERONS ET ALCHEMISTES
© Flammarion, 1977

© HUMANITAS, 1996, 2008, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. — CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

In memoriam

SIR PRAPHULLA CHANDRA RAY,
EDMUND VON LIPPMANN,
ALDO MIELI

CUVÂNT ÎNAINTE

Prima parte a dipticului din care este format acest mic studiu prezintă un grup de mituri, rituri și simboluri specifice meseriilor de miner, de metalurgist, de făurar, privite din punctul de vedere al unui istoric al religiilor. Cercetările și concluziile istoricilor tehnicilor și științelor ne-au fost prețioase, mărturisim, dar scopul nostru este altul. Am încercat să înțelegem comportamentul omului din societățile arhaice față de materie, să urmărim aventurile spirituale în care acesta s-a angajat din clipa în care și-a descoperit puterea de a schimba modul de a fi al substanțelor. Ar fi trebuit să studiem, în chip deosebit, experiența demiurgică a olarului primordial, cel dintâi care a modificat starea materiei. Dar amintirea mitologică a acestei experiențe n-a lăsat aproape nici o urmă. Am reținut deci, ca punct de plecare, studiul raporturilor omului arhaic cu substanțele minerale și, îndeosebi, comportamentul ritual de miner, metalurgist și făurar.

Să ne înțelegem bine: nu vă așteptați să găsiți aici o istorie culturală a metalurgiei, care să analizeze căile de răspândire a metalurgiei în întreaga lume, plecând din centrele ei cele mai vechi, să claseze valurile de cultură care au propagat-o și să descrie mitologiile metalurgiste care o însoțeau. O asemenea istorie, chiar dacă ar fi posibilă, ar necesita câteva mii de pagini. Și e, de altfel, îndoielnic

că ea ar putea fi scrisă. Abia dacă am început să aflăm câte ceva despre istoria culturală și mitologiile metalurgiei africane; nu știm decât puține lucruri despre ritualurile metalurgice indoneziene și siberiene – și tocmai aici se găsesc principalele surse ale miturilor, riturilor și simbolurilor legate de metale. În ceea ce privește istoria universală a difuzării tehnicilor metalurgice, aceasta prezintă încă serioase lacune.

Fără îndoială, n-am neglijat, de fiecare dată când a fost cu putință, contextul istorico-cultural al diferitelor complexe metalurgice, dar ne-am străduit mai ales să pătrundem în universul lor mental. Substanțele minerale participă la sacralitatea Gliei-Mamă. Vom întâlni foarte devreme ideea că mineralele „cresc”, nici mai mult nici mai puțin, ca niște embrioni, în pântecul pământului. Metalurgia dobândește astfel un caracter obstetric. Minerul și metalurgistul intervin în dezvoltarea embriologiei subterane: grăbesc ritmurile de creștere ale mineralelor, colaborează la „opera” Naturii, o ajută să „nască mai repede”. Pe scurt, prin tehnicile sale, omul se substituie încetul cu încetul Timpului, Munca lui înlocuiește lucrarea Timpului.

A colabora cu Natura, a o ajuta să producă într-un *tempo* din ce în ce mai rapid, a schimba modalitățile materiei – credem că aici am decelat una din sursele ideologiei alchimice. Firește, nu pretendem că ar exista o continuitate perfectă între universul mental al minerului, metalurgistului, făurarului și cel al alchimistului – cu toate că ritualurile inițiatice și misterele făurarilor chinezi fac foarte probabil parte integrantă din tradițiile moștenite mai târziu de daoism și alchimia chineză. Dar ceea ce îi apropie pe topitor, făurar și alchimist este faptul că toți trei revendică o experiență magico-religioasă specifică

în raport cu substanța; această experiență este monopolul lor, iar secretul se transmite prin rituri de inițiere ale meseriilor; toți trei lucrează asupra unei Materii pe care o consideră vie și sacră, munca lor având drept scop transformarea Materiei, „perfecționarea“, „transmutarea“ ei. Aceste formule prea sumare vor fi precizate și corectate la timpul potrivit. Dar, repetăm, asemenea comportamente rituale privitoare la materie implică, sub o formă sau alta, intervenția omului în ritmul temporal propriu substanțelor minerale „vii“. Aici se află punctul de contact între artizanul metalurgist al societăților arhaice și alchimist.

Ideologia și tehnicile alchimiei constituie tema esențială a celei de a doua părți a dipticului nostru. Dacă am insistat asupra alchimiilor chineză și indiană, am făcut-o pentru că ele sunt mai puțin cunoscute, dar și pentru că prezintă într-o formă mai clară acel caracter de tehnică experimentală și „mistică“ în același timp. Dar trebuie s-o spunem din capul locului: alchimia n-a fost la origine o știință empirică, o chimie embrionară; ea n-a devenit astfel decât mai târziu, când universul ei mental propriu și-a pierdut, pentru majoritatea experimenterilor, validitatea și rațiunea de a fi. Istoria științelor nu recunoaște o ruptură absolută între alchimie și chimie: și una, și cealaltă lucrează cu aceleași substanțe minerale, utilizează aceleași aparate și, în general, fac aceleași experiențe. În măsura în care se recunoaște validitatea cercetărilor asupra „originii“ tehnicilor și a științelor, perspectiva istoricului chimiei este perfect justificată: chimia s-a născut din alchimie; mai exact: s-a născut din descompunerea ideologiei alchimiei. Dar, în viziunea unei istorii a spiritului, procesul se prezintă altfel: alchimia se erija în *știință sacră*, în timp ce chimia s-a constituit după vederea substanțelor

de sacralitate. Or, între planul sacrului și planul experienței profane există în mod necesar o ruptură.

Un exemplu ne va face să realizăm mai bine diferența. „Originea“ dramei (a tragediei grecești ca și a scenariilor dramatice din Orientul Apropiat antic și Europa) se lasă descoperită în anumite ritualuri sezoniere, desfășurând secvența următoare: lupta între două principii antagonice (Viața și Moartea, Dumnezeu și Dragonul etc.), patimile unui zeu, bocetul care-i însoțește „moartea“ și bucuria care-i salută „învierea“. Gilbert Murray a reușit chiar să demonstreze că structura anumitor tragedii ale lui Euripide (nu numai *Bachantele*, ci și *Hipolit* și *Andromaca*) conserva încă schema unor vechi scenarii rituale. Dacă e adevărat că drama derivă din asemenea scenarii rituale, că ea s-a constituit ca fenomen autonom utilizând materia ritului sezonier, suntem îndreptățiți să vorbim despre „originile“ sacre ale teatrului profan. Dar diferența calitativă între cele două categorii de fapte nu este mai puțin evidentă: scenariul ritual aparține economiei sacrului, declanșând experiențe religioase și angajând „salvarea“ comunității considerate în întregul ei; drama profană, după ce și-a definit propriul univers spiritual și sistemul de valori, provoacă experiențe de o cu totul altă natură (emoțiile „estetice“), urmărind un ideal de perfecțiune formală, absolut străin valorilor experienței religioase. Există deci o ruptură între cele două planuri, chiar dacă, de-a lungul multor secole, teatrul s-a menținut într-o atmosferă sacră. Nu putem decât constata distanța incomensurabilă între cel care participă religios la misterul sacru al unei liturghii și cel care se bucură ca un estetik de frumusețea spectacolului și acompaniamentul lui muzical.

În mod sigur, operațiile alchimice nu erau simbolice: erau operații materiale, practicate în laboratoare, urmărind însă un alt scop decât chimia. Chimistul practică observația exactă a fenomenelor fizico-chimice și experiențe sistematice pentru a pătrunde structura materiei – alchimistul este preocupat de „pățimirea“, „moartea“ și „nunta“ substanțelor cerute de transmutația materiei (Piatra Filozofală) și a vieții umane (*Elixir Vitae*). C.G. Jung a demonstrat că simbolismul proceselor alchimice se reactualizează în anumite vise și fabulații ale unor subiecți care ignoră total alchimia; observațiile sale nu interesează numai psihologia adâncurilor: ele confirmă indirect funcția soteriologică, funcție constitutivă a alchimiei, după cum se pare.

Ar fi imprudent să judecăm originalitatea alchimiei prin implicarea ei în originea și triumful chimiei. Din punctul de vedere al alchimistului, chimia era o „cădere“, chiar prin faptul că reprezenta secularizarea unei științe sacre. Nu vom întreprinde aici o paradoxală apologie a alchimiei: ar însemna să ne conformăm celor mai elementare metode ale istoriei culturii și nimic mai mult. Nu există decât un mijloc dacă vrem să înțelegem un fenomen cultural străin conjuncturii ideologice actuale: să-i descoperim „centrul“, să ne instalăm în el pentru a accede de aici la toate valorile pe care le impune. Plasându-ne în perspectiva alchimistului vom reuși să înțelegem mai bine universul alchimiei și să-i măsurăm originalitatea. Același demers metodologic se impune pentru toate fenomenele exotice sau arhaice: înainte de a le judeca, este important să le înțelegem bine, să le asimilăm ideologia, oricare ar fi mijloacele lor de expresie: mituri, simboluri, ritualuri, comportamente sociale...

Printr-un ciudat complex de inferioritate al culturii europene, a vorbi în „termeni onorabili“ despre o cultură arhaică, a prezenta coerența ideologică, noblețea umanismului ei, evitând să insiști asupra acelor părți secundare sau aberante ale ideologiei, economiei și igienei sale înseamnă a risca să fii suspectat de eschivare sau chiar de obscurantism. Complexul de inferioritate este, istoric vorbind, de înțeles. De aproape două secole, spiritul științific european depune un efort fără precedent pentru a explica lumea, cu scopul de a o cuceri și de a o transforma. În plan ideologic, triumful spiritului științific s-a tradus nu numai prin credința într-un progres infinit, dar și prin certitudinea că, în mod sigur, cu cât ești „mai modern“ cu atât ești mai aproape de adevărul absolut și participi mai deplin la demnitatea umană. Or, de câtva timp, cercetările orientaliștilor și etnologilor au demonstrat că existau, că mai există încă societăți și civilizații de o remarcabilă valoare care, deși nu-și revendică vreun merit științific (în sensul modern al termenului), nici vreo predispoziție deosebită pentru creații industriale, elaborează totuși sisteme metafizice, morale și chiar economice perfect valabile. Este însă firesc ca o cultură ca a noastră, angajată eroic pe o cale considerată nu numai cea mai bună, dar și singura demnă de un om inteligent și cinstit, o cultură care, pentru a hrăni uriașul efort intelectual cerut de progresul științei și al industriei, a fost obligată să sacrifice partea cea mai bună a sufletului ei – este firesc ca o asemenea cultură să devină excesiv de geloasă pe propriile ei valori, iar reprezentanții ei cei mai calificați să privească cu suspiciune orice încercare de validare a creațiilor altor culturi exotice sau primitive. *Realitatea* și măreția unor asemenea valori culturale excentrice sunt susceptibile de

a isca îndoiala în mințile reprezentanților civilizației europene: aceștia pot ajunge să se întrebe dacă opera lor, prin chiar faptul că s-ar putea să nu fie considerată culmea spirituală a umanității și *singura* posibilă în secolul al XX-lea, merită eforturile și sacrificiile pe care le-a cerut.

Dar acest complex de inferioritate e acum pe cale de a fi depășit prin cursul însuși al Istoriei. Astfel, putem spera că, așa cum civilizațiile extraeuropene au început să fie studiate și înțelese din interiorul propriei lor viziuni, tot așa anumite momente ale istoriei spirituale europene, apropiate mai degrabă de culturile tradiționale și despărțite ferm de tot ceea ce a creat Occidentul după triumful spiritului științific, nu vor mai fi judecate cu prejudecățile polemice ale secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea. Alchimia face parte din aceste creații ale spiritului preștiințific, iar istoriograful și-ar asuma un mare risc prezentând-o ca pe o etapă rudimentară a chimiei, adică, într-un cuvânt, ca pe o știință profană. Perspectiva era viciată prin faptul că istoriograful, doritor să dezvăluie cât mai amplu rudimentele de observație și experiment atestate în operele alchimice, acorda o importanță exagerată anumitor texte care trădau un început de spirit științific, neglijând sau chiar ignorând alte texte care, în perspectivă alchimică, erau vizibil mai prețioase. Cu alte cuvinte, valorizarea scrierilor alchimice ținea mai puțin cont de universul teoretic la care ele participau decât de scara de valori proprie istoriografului chimist din secolul al XIX-lea sau al XX-lea, adică, în ultimă instanță, proprie universului științei experimentale.

Am dedicat acest studiu memoriei celor trei mari istorici ai științei: Sir Praphulla Chandra Ray, Edmund von

Lippmann și Aldo Mieli care, între 1925 și 1932, ne-au încurajat și ne-au călăuzit cercetările. Două studii mici publicate în limba română, *Alchimia asiatică* (București, 1935) și *Cosmologie și alchimie babiloniană* (București, 1937) prezentau deja esențialul dosarului despre alchimiile indiene, chineze și babiloniene. Câteva fragmente din primul studiu au fost traduse în franceză și publicate într-o monografie despre Yoga (cf. *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, Paris-București, 1936, pp. 254–275; să cercetăm apoi *Yoga. Immortalité et liberté*, Paris 1954, pp. 274–291); o parte, remaniată și augmentată, din *Cosmologie și alchimie babiloniană*, a fost publicată în engleză, în 1938, sub titlul *Metallurgy, Magic and Alchemy* (= *Zalmoxis*, I, pp. 85–129 și, separat, în primul dintre *Cahiers de Zalmoxis*). Am reluat în lucrarea de față majoritatea materialelor folosite deja în studiile precedente, ținând însă cont de lucrările apărute începând cu anul 1937, mai ales de traduceri din textele alchimice chineze, de articolele din revista *Ambix* și de lucrările profesorului Jung. Am adăugat câteva capitole și am rescris aproape în întregime cartea pentru a o adapta opiniilor noastre actuale asupra subiectului. Pentru a-l face accesibil, am redus la minimum referințele din subsolul paginii. Bibliografiile esențiale, stadiul problemelor și, în general, discuțiile asupra anumitor aspecte mai speciale au fost grupate la sfârșitul lucrării sub forma unor scurte apendice.

Am putut duce la bun sfârșit acest studiu grație unei burse de cercetări oferite de Bollingen Foundation, New York: trustului fundației îi datorăm toată recunoștința noastră. Suntem de asemenea îndatorați prietenei noastre, doamna Olga Froebe-Kapteyn, care cu multă amabilitate ne-a pus la dispoziție bogatele colecții din *Archiv für*

Symbolforschung, fondată de ea la Ascona, și, de asemenea, prietenilor noștri dr. Henri Hunwald, Marcel Leibovici și Nicolas Morcovescu. Toți ne-au înlesnit cercetările și au contribuit la completarea documentației: îi rog aici să primească cele mai sincere mulțumiri. Grație prieteniei d-rului René Laforgue și a Deliei Laforgue, a d-rului Roger Godel și a lui Alice Godel, am putut lucra în casele lor din Paris și Val d'Or. Avem marea plăcere de a le exprima tuturor gratitudinea noastră. În sfârșit, dragul nostru prieten, dr. Jean Guillard, a avut încă o dată amabilitatea de a citi și corecta manuscrisul francez al acestei cărți; nu găsim cuvinte pentru a-i exprima recunoștința noastră pentru truda considerabilă pe care o consacră, de atâția ani, corectării și ameliorării textelor noastre. Lui i se datorește, în mare parte, faptul că lucrările noastre au putut să apară în franceză.

Val d'Or, ianuarie 1956

POST-SCRIPTUM LA EDIȚIA A DOUA

De mult timp doream să revedem și să actualizăm această carte. Dar un autor nu este întotdeauna stăpân pe opera lui. În lipsă de ceva mai bun, ne-am mulțumit să completăm informația și să analizăm bibliografia recentă în mai multe studii (*cf. History of Religions*, VIII, 1968, pp. 74–88; X, 1970, pp. 178–182; „The Myth of Alchemy“, în curs de apariție) și în două seminarii ținute la Universitatea din Chicago în 1970 și 1975. Rezultatele acestor cercetări au fost integrate în prezenta ediție.

Cu toate că n-am abordat subiectul din perspectiva istoriei tehnicilor și științelor, un mare număr de specialiști ne-au apreciat favorabil demersul. Satisfacția noastră este cu atât mai mare cu cât este vorba de savanți cu preocupări diferite: istorici ai vechii chimii, R.P. Multhauf și A.G. Debus, istorici ai științei chineze, J. Needham și N. Sivin, un istoric al alchimiei și farmaciei occidentale, W. Schneider, un istoric al științei islamice, S.H. Nasr și un specialist în pansofie, W.E. Peuckert.

Universitatea din Chicago, noiembrie 1976

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	7
<i>Post-scriptum la ediția a doua</i>	16
1. <i>Meteoriți și metalurgie</i>	17
2. <i>Mitologia epocii fierului</i>	26
3. <i>Lumea sexualizată</i>	34
4. <i>Terra Mater. Petra genitrix</i>	44
5. <i>Rituri și mistere metalurgice</i>	56
6. <i>Sacrificiile umane aduse cuptoarelor</i>	66
7. <i>Simbolisme și ritualuri metalurgice babiloniene</i>	73
8. <i>„Stăpânii focului“</i>	79
9. <i>Făurari divini și Eroi Civilizatori</i>	87
10. <i>Făurari, războinici, maeștri ai inițierii</i>	99
11. <i>Alchimia chineză</i>	112
12. <i>Alchimia indiană</i>	131
13. <i>Alchimie și inițiere</i>	146
14. <i>Arcana Artis</i>	160
15. <i>Alchimie, științe naturale și temporalitate</i>	179
Nota A: <i>Meteoriți, pietre fulgerate, începuturile metalurgiei</i>	196
Nota B: <i>Mitologia fierului</i>	198
Nota C: <i>Motive antropogonice</i>	199
Nota D: <i>Fertilizare artificială și rituri orgiastice</i>	200
Nota E: <i>Simbolismul sexual al focului</i>	200
Nota F: <i>Simbolismul sexual al triumghiului</i>	201
Nota G: <i>Petra genitrix</i>	202

Nota H:	<i>Alchimia în literatura engleză</i>	203
Nota I:	<i>„Alchimia“ babiloniană</i>	203
Nota J:	<i>Alchimia chineză</i>	204
Nota K:	<i>Tradiții magice chineze și folclorul alchimic</i>	207
Nota L:	<i>Alchimia indiană</i>	209
Nota M:	<i>Sarea amoniacală în alchimia orientală</i>	211
Nota N:	<i>Generalități despre istoria alchimiei. Alchimia greco-egipteană, arabă, occidentală. Elemente de bibliografie</i>	212
Nota P:	<i>C.G. Jung și alchimia</i>	217
Nota R:	<i>Alchimia în epoca Renașterii și a Reformei</i>	221